

บทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ถนอมบุญ
The Role of Inheritance Process of the Performing Sor
of Buason Thanohmboon

ศราวดี โอะกะพนม¹
Sarawut Okapanom

บทคัดย่อ (Abstract)

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ศึกษากระบวนการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ถนอมบุญ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ เป็นกรอบคิดในการวิจัย พื้นที่วิจัย คือ พื้นที่การแสดงของบัวซอน ทั้งการแสดงสดและบันทึกการแสดง รวมทั้งเก็บข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้ฟังผู้ชม ลูกศิษย์ ช่างขอและนักดนตรีที่เคยร่วมบรรเลงประกอบ การแสดงของบัวซอน จำนวน 30 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า วิธีสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ถนอมบุญใช้กับลูกศิษย์ เป็นวิธีการสอน แบบโบราณ คือสอนตัวต่อตัว เป็นรายบุคคล ชับขอเป็นตัวอย่าง ให้ลูกศิษย์หัดจับขอตาม ปรับ วิธีการออกเสียง การเอื้อนเสียงให้เหมาะกับแต่ละคน ซึ่งแตกต่างกันไปทั้งน้ำเสียงและบุคลิกส่วนตัว นอกจากนี้ยังพาลูกศิษย์ไปร่วมแสดงบนเวทีจริง เพื่อสังเกตการณ์ ให้คำแนะนำ ชี้แนะจุดดีจุดด้อยที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จริง นอกจากการสอนแล้ว บัวซอน ยังมอบบทขอที่ตนเองประพันธ์ขึ้นให้ลูกศิษย์นำไปใช้ชับขานเพื่อรับงานเป็นอาชีพ บทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ถนอมบุญ ที่เป็นแบบโบราณนี้ทำให้สร้างลูกศิษย์ในวงการขอได้จำนวนมาก ทั้งที่มาเรียนเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่ม และลูกศิษย์แบบครูพักลักจำผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งบรรดาลูกศิษย์ต่างมีแม่ครูเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจในการเป็นช่างขออาชีพ เป็นผู้นิยมฟังขอ และนิยมชับขอ

คำสำคัญ (Keywords): ขอ; กระบวนการสืบทอด; ศิลปะการแสดงภาคเหนือ; บัวซอน ถนอมบุญ

Abstract

The purpose of this research was to study the process of inheriting the performing arts of Buason Tanomboon. It was a qualitative research using the concept of identity is a framework research. The research area is the display area of Buason's performing both live and recorded performances Including collecting data from

Received: 2023-04-28 Revised: 2023-06-21 Accepted: 2023-06-23

¹ สาขาวิชาล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Lanna Studies, Humanities Faculty Chiangmai University. Corresponding Author e-mail: tana.nok22@gmail.com

related persons through interviews, including Listeners, audiences, disciples, Associate and musicians who have participated in the accompaniment Buason's Sor performance, 30 people, using a specific selection method. The research tools were Questionnaire form for interviews, gathering data, analyzing content and writing a descriptive narrative. The results showed that How to inherit the art of Sor performance at Buason Thanohmboon used with her student It's an ancient teaching method. That is teach one-on-one, individually, performed Sor as an example. Let the disciple learn to. Adjust the pronunciation Tailoring voices to suit each individual which differ both in tone and personality In addition, it took students to perform on the real stage. To observe, give advice, point out good points and weaknesses that occur in real situations. In addition to teaching, Buason also gave the fiddle chapters that he had composed for his students to use to sing for a career. The role of inheriting the Sor performing arts of Buason Thanomboon, which is an ancient style, has created a large number of disciples in the Sor performance social. Both those who come to study individually, in groups, and as disciples through digital media. In which they have a teacher Buason are inspires them to become a professional or love to listening to the Sor or likes to performing the Sor.

Keywords: Sor; inheritance process; Northern Performing Arts; Bua Son Tanomboon

บทนำ (Introduction)

การขับซอ เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่มีมาแต่โบราณ การแสดงซอเป็นการขับลำนำที่มีทำนองต่างๆ ได้ต่อกันระหว่างชายหญิง โดยมีดนตรีประกอบ ในล้านนามีการขับซอ ๒ แบบ แบ่งประเภทตามทำนองขับกับเครื่องดนตรีประกอบ ได้แก่ ซอปี (หรือซอเชียงใหม่) เป็นการขับลำนำประกอบเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “ปี่ซุม 3” ประกอบด้วย ปี่กลาง ปี่ก้อย ปี่เล็ก และซึง ซึ่งเป็นเครื่องดีดที่เพิ่งถูกนำเข้ามาประสมในยุคหลังเมื่อไม่นานมานี้ ก่อนหน้านั้นเครื่องดนตรี มีเพียงปี่ต่างๆ เท่านั้น จึงได้ชื่อว่า “ซอปี” การขับซอแบบนี้นิยมกันในแถบล้านนาฝั่งตะวันตก ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอนและตาก ส่วนการขับซออีกแบบหนึ่ง เรียกว่า “ซอพิณ” (ชาวบ้านจะออกเสียงว่า ซอปิน) เป็นการขับลำนำด้วยทำนองที่ต่างไปจากซอปี เครื่องดนตรีประกอบ คือสะล้อกับพิณ ซึ่งเป็นเครื่องสีกับเครื่องดีด ให้อารมณ์และความรู้สึกในการรับฟังต่างกับซอปีที่มีทำนองขับมากกว่า และมีเทคนิคการแสดงตลอดจนการเล่นกับผู้ชมหลากหลายรูปแบบ การเข้าถึงอารมณ์ ของบทซอและทำนองซอ ตลอดจนถึงลีลาการแสดงของซอปีจึงมีมิติมากกว่าซอพิณ

ชาวล้านนาเรียกศิลปินพื้นบ้านที่ขับซอว่า “ช่างซอ” ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ และสืบสานการแสดงซอให้ดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันท่ามกลางกระแสความนิยมการ

แสดงร่วมสมัยจากถิ่นอื่น ช่างซอจึงปรับตัวและพัฒนาทักษะของตนให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งช่างซอระดับพ่อครูหรือแม่ครูที่มีชื่อเสียงในแถบจังหวัดภาคเหนือตอนบนมีหลายคน ในวงการผู้นิยมฟังซอ อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีใครไม่รู้จัก “แม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ” ที่มีชื่อในวงการซอว่า “บัวซอน เมืองพร้าว” ซึ่งรับงานซอเป็นอาชีพและประสบความสำเร็จและมีความโดดเด่นเป็นที่ยอมรับในด้านปฏิภาณ ไหวพริบดี ใช้ถ้อยคำไพเราะ คมคาย และมีน้ำเสียงจับใจผู้ฟัง

ตลอดระยะเวลาที่แสดงซอ แม่ครูบัวซอนได้สร้างสรรค์ผลงานซอมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งเนื้อ เพลงซอ หรือบทขับซอ (เครื่องซอ) ไว้หลายบทหลายเพลง และยังได้บันทึกผลงานซอลงแผ่นเสียงและเทปคาสเซ็ท ซีดี วีซีดีจำนวนมาก จึงมีผู้สนใจจำนวนมากมาฝากตัวเป็นศิษย์เรียนซอ ซึ่งแม่ครูบัวซอนได้รับสอนและรับเชิญไปถ่ายทอดการซอนี้อยู่เนือง ๆ จะเห็นว่าไม่เพียงแต่การมีบทบาทด้านการสร้างสรรค์ผลงานซอในสถานะศิลปิน บัวซอน ถนอมบุญ ยังมีบทบาทด้านการเป็นครูผู้ถ่ายทอดให้ความรู้และฝึกฝนการซอแก่ลูกศิษย์ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่สนใจ

แม่ครูบัวซอน ถือว่าเป็นศิลปินที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติ ด้วยผลงานการแสดง และการเป็นผู้ประพันธ์บทซอไว้จำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรวมระยะเวลาการการอยู่ในวงการซอยาวนานถึง 55 ปี ทำให้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน-การขับซอ) ในปี พ.ศ.2555 ซึ่งในปัจจุบัน (พ.ศ.2566) แม่ครูบัวซอนก็ยังมีผลงานซอและมีบทบาทถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปะการแสดงพื้นบ้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง

ด้วยความโดดเด่นเรื่องความสามารถและการดำรงวิถีของแม่ครูซอที่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะรวบรวมข้อมูล เรื่องกระบวนการสืบทอดการแสดงซอของแม่ครูบัวซอนเมืองพร้าว ซึ่งยังไม่มีผู้ใดศึกษาในประเด็นนี้ของแม่ครูมาก่อน ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้ของแม่ครูบัว อาจเป็นข้อมูลที่สร้างแรงบันดาลใจให้คนรุ่นหลังที่ได้อ่าน เกิดความรู้สึกตระหนักถึงคุณค่าของซอพื้นเมืองและช่วยกันสืบทอดให้ดำรงอยู่ต่อไป

ภาพที่ 1 แม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน หนองบุญ โดยตั้งคำถามการวิจัยไว้ว่า

1. ศิลปินแห่งชาติ บัวซอน หนองบุญ ได้เรียนรู้และฝึกฝนการเป็นช่างชออย่างไร
2. ท่านสร้างอัตลักษณ์จากผลงานการแต่งบทชอ และการนำเสนอศิลปะการแสดงชออย่างไร
3. ในฐานะผู้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงชอ มีกระบวนการสืบทอดการแสดงชออย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลกระบวนการสืบทอดศิลปะการแสดงชอของศิลปิน

พื้นที่วิจัย คือ วิธีการดำเนินชีวิตของแม่ครูบัวซอน หนองบุญ ทั้งชีวประวัติส่วนตัวและบทบาทในการเป็นนักแสดงตลอดจนการถ่ายทอดความรู้แก่ลูกศิษย์ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ นอกจากการสัมภาษณ์และสังเกตที่แม่ครูบัวซอนเอง ยังได้รวบรวมจากบุคคลรายล้อมที่เกี่ยวข้องด้วย โดยมีการแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสารข้อมูลทั้งในส่วนที่มีการศึกษาวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงชอ ซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวล้านนา นอกจากนี้ก็รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ แม่ครูบัวซอน หนองบุญ ทั้งเอกสารประวัติ เกียรติคุณ รางวัลต่างๆ รวมทั้งผลงานการประพันธ์และเอกสารบันทึกการแสดงบนสื่อดิจิทัล ทำการศึกษาข้อมูลที่รวบรวมมาและดูวิดีโอที่ค้นจากสื่อดิจิทัล

ขั้นตอนที่ 2 ตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถาม เพื่อใช้เป็นแบบคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ แล้วทำการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยกระจายคุณสมบัติให้ทั่ว กล่าวคือ แบ่งกลุ่มอายุ เพศ และจำนวน ให้กระจายตามความเหมาะสม กล่าวคือ

2.1 ลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดงชอจาก บัวซอน หนองบุญ ที่ประกอบอาชีพเป็นช่างชอ จำนวน 10 คน เป็นชาย 5 คน และ หญิง 5 คน โดยแบ่งตามช่วงอายุ 20-30 ปี และอายุ 30 ปีขึ้นไป

2.2 กลุ่มผู้ฟังที่ชื่นชอบผลงานศิลปะการแสดงชอของ บัวซอน หนองบุญ โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงอายุ คือ 1) อายุ 15-25 ปี 2) อายุ 26-35 ปี 3) อายุ 36 ปีขึ้นไป

2.3 สัมภาษณ์ ช่างชอช่างปีที่เคยร่วมงานกับ บัวซอน หนองบุญ โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงอายุ คือ 1) เยาวชน อายุ 15-25 ปี 2) วัยกลางคน อายุ 26-35 ปี 3) รุ่นอาวุโส อายุ 36 ปีขึ้นไป

ขั้นตอนที่ 3 ทำการสัมภาษณ์แม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ และบุคคลเกี่ยวข้องที่คัดเลือกไว้เป็นกลุ่มตัวอย่าง รวมทั้งสังเกตการณ์ในสถานที่แสดงจริง ของศิลปิน บัวซอน ถนอมบุญ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลข้อมูลที่รวบรวมมาจากแหล่งต่างๆ วิเคราะห์ข้อมูล และอภิปรายผล

ผลการวิจัย (Research Results)

ผลจากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ทั้งตัวศิลปิน บัวซอน ถนอมบุญ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตามที่ได้ตั้งคำถามในการวิจัยไว้ ตลอดจนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เมื่อเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดออกมา เป็นประเด็น

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ถนอมบุญ ใน 3 ประเด็น ดังนี้

ภาพที่ 3 แม่ครูบัวซอน รับพระราชทานรางวัลศิลปินแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2555

1. ศิลปินแห่งชาติ บัวซอน ถนอมบุญ ได้เรียนรู้และฝึกฝนการเป็นช่างขอ ดังนี้

บัวซอน ถนอมบุญ เกิดเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2487 ที่บ้านต้นรุ้ง หมู่ 3 ตำบลป่าตุ่ม อำเภอรไร้ว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนสุดท้องในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 4 คน ของนายไว และนาง หมู ถนอมบุญ ซึ่งมีอาชีพทำไร่และค้าขาย บัวซอนเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านต้นรุ้ง (อรพิน ลือพันธ์, 2544 :40) เมื่ออายุ 13 ปี ได้มาสมัครเรียนขอด้วยใจรักในอาชีพช่างขอ กับ นางคำป็น เกาใส แม่ครูชอบ้านทุ่งหลวงผู้โด่งดัง บัวซอนฝึกเรียนชออยู่ที่บ้านแม่ครู ในทุกค่ำเช้า หลังจากบัวซอนช่วยงานบ้านแม่ครูเรียบร้อยแล้ว ได้ฝึกเรียนชอด้วยความมุ่งมั่น ช่างสังเกต กระตือรือร้นในการเรียน และฝึกฝนจนชำนาญ โดยใช้เวลาเรียนเพียง 3 เดือน บัวซอนก็เข้าประกวด ชับชอในงานประจำอำเภอรไร้ว และได้รับรางวัลชนะเลิศ อันเกิดจากความสามารถในการชอ

ปฏิภาณ ใช้ภาษาไพเราะ คมคาย ผนวกกับน้ำเสียงใสจับใจผู้ฟัง ดาวซอดวงใหม่ในล้านนาจึงได้เริ่มเปล่งประกายแวบแวมในวงการซอแล้ว

นับแต่นั้น บัวซอนจึงได้รับงานแสดงซอเป็นอาชีพ โดยใช้ความสามารถสร้างสรรค์ผลงานซอด้วยเนื้อหาหลากหลายแนว จึงเข้าถึงอารมณ์ ความคิดและจินตนาการของผู้ฟังซอได้เป็นอย่างดี ประกอบกับบัวซอนมีไหวพริบปฏิภาณโวหารการซอได้คมคาย ด้วยน้ำเสียงกังวานใสไพเราะชวนฟัง จึงเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันอย่างกว้างขวางทั่วภาคเหนือ ทำให้มีงานซอเถาโหมเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีโอกาสได้บันทึกผลงานซอลงแผ่นเสียงและเทปคาสเซ็ท ซีดี วีซีดีจำนวนมาก โดยการบันทึกแผ่นเสียงซอครั้งแรกนั้น บัวซอนมีอายุเพียง 18 ปี หรือปี พ.ศ. 2505 ได้ซอเรื่อง “น้ำตาเมียหลวง” โดยคู่ถ้อง หรือช่างซอชายที่ซอคู่กัน คือ บุญศรี สันเหมือง (อรพิน ลือพันธ์, 2544:41) ซึ่งได้รับความนิยมและโด่งดังเป็นอย่างมาก ทำให้มีผลงานซอซอเรื่องอื่น ๆ ตามมา อาทิ ซอเรื่อง ศาสนาเหมือนมหาสมบัติ มหาเวสสันดรชาดก จ้อยพระคุณแม่ ปอยเข้าสังข์ ซอประวัติครูบาศรีวิชัย เป็นต้น

ผลงานซอดังกล่าวได้เผยแพร่ไปยังสื่อต่าง ๆ และช่องทางอื่น ๆ มาอย่างต่อเนื่อง จึงมีผู้สนใจซอพื้นเมืองมาฝากตัวขอเป็นศิษย์เรียนซอจำนวนมาก บัวซอนจึงมีบทบาทในฐานะ “แม่ครู” เป็นผู้ถ่ายทอดศิลปะการซอนี้ให้แก่ผู้ที่สนใจเหล่านั้นด้วยความเต็มอกเต็มใจ และชื่นชมที่คนรุ่นใหม่สนใจซอล้านนา นี้ เพื่อจะได้สืบทอดศิลปะการซอซอชานนี้สืบสานต่อไป ไม่เพียงแต่การถ่ายทอดซอให้แก่ลูกศิษย์โดยตรงแล้ว “แม่ครูบัวซอน” ยังได้รับเชิญไปถ่ายทอดและสาธิตซอยังหน่วยงานต่าง ๆ สถาบันการศึกษา กลุ่มบุคคลที่สนใจการซอน้อยู่นอง ๆ จึงเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญ เพราะช่วยให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของซอพื้นเมืองนี้ให้หันมาสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของซอพื้นเมืองนี้ให้ดำรงคงอยู่และสืบทอดกันต่อไปอย่างแพร่หลาย

จากการมีบทบาทหน้าที่ดังกล่าวอย่างเต็มความสามารถของแม่ครูบัวซอน ส่งผลให้แม่ครูได้รับรางวัลจากหน่วยงานสถาบันการศึกษามากมาย อาทิ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในปี พ.ศ.2530 ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสาขาวรรณศิลป์จังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2536 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2545 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิจัยและเผยแพร่จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ในปี พ.ศ.2546 เป็นต้น และรางวัลเกียรติยศสูงสุดที่แม่ครูบัวซอน เมืองพร้าว ได้รับคือการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “ศิลปินแห่งชาติ” สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน-การซอ) ในปี พ.ศ.2555 ซึ่งในปัจจุบัน (พ.ศ.2563) แม่ครูบัวซอนก็ยังมีผลงานซอและถ่ายทอดองค์ความรู้นี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรวมระยะเวลาการเป็นช่างซอนี้มาถึง 55 ปี

2. ศิลปินแห่งชาติ บัณฑิต อนุกรมบุญ สร้างอัตลักษณ์จากผลงานการแต่งบทขอ และการนำเสนอศิลปะการแสดงขอ ได้แก่ แดบบัณฑิตเสียงบทขอ จำนวน 29 เรื่อง ที่ยังไม่มีผู้นำไปศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งสามารถจัดจำแนกกลุ่มตามเนื้อหาได้ดังนี้

(ก) บทขอเรื่องทศชาติชาดก 10 เรื่อง ได้แก่ 1. บทขอเรื่อง พระเทมีย์ ผู้ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี 2. บทขอเรื่อง พระมหาชนก ผู้ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี 3. บทขอเรื่อง สุวรรณสาม ผู้บำเพ็ญเมตตาบารมี 4. บทขอเรื่อง พระเนมิราช ผู้ทรงบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี 5. บทขอเรื่อง มโหสถบัณฑิต ผู้ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี 6. บทขอเรื่อง พระภริทัต ผู้ทรงบำเพ็ญศีลบารมี 7. บทขอเรื่องพระจันทกุมาร ผู้ทรงบำเพ็ญขันติบารมี 8. บทขอเรื่อง พระมหานารทกัสสปะ ผู้ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี 9. บทขอเรื่อง วิธูรบบัณฑิต ผู้บำเพ็ญสัจจบารมี 10. บทขอเรื่อง พระเวสสันดร ผู้ทรงบำเพ็ญทานบารมี

(ข) บทขอที่ให้ความรู้ในหลักธรรมในพุทธศาสนา 8 เรื่อง ได้แก่ 1. บทขอเรื่อง ศิลห่า 2. บทขอเรื่อง พุทธประวัติ 3. บทขอเรื่อง พระอภิธรรมแปล 4. บทขอเรื่อง สวดกัมมัฏฐานแปล 5. บทขอเรื่องโพฆมงค์ 6. บทขอบทสวดโพฆมคปริตรพิชิต 7. บทขอบทสวดสัจกัถวา 8. บทละครขอเรื่อง แรงบุญ

(ค) บทขอเกี่ยวกับการศึกษา 5 เรื่อง ได้แก่ 1. บทขอเรื่องการศึกษา 2. บทขอเรื่อง ค่านิยมพื้นฐาน 3. บทขอโครงการสีขาว 4. บทขอส่งเสริมการศึกษา 5. บทขอไหว้ครูบูรพาจารย์

(ง) บทขอเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 6 เรื่อง ได้แก่ 1. บทขอ 38 มงคลภูมิพลร่มเกล้า 2. บทขอเทิดพระเกียรติเรื่อง ถวายพระพรชัย ศูนย์รวมใจชาวไทยสยาม 3. บทขอเทิดพระเกียรติเรื่อง จอมราชวงศ์อู่ถ้ำ ๘ ทรงธรรมนำไทย 4. บทขอเทิดพระเกียรติ เรื่อง พระราชประวัติพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว 5. บทขอเทิดพระเกียรติเรื่อง พระราชพิธีบรมราชาภิเษก 6. บทขอเทิดพระเกียรติเรื่อง สดุดีกษัตริราชจอมราชา รัชกาลที่ 10

3. ในฐานะผู้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงขอ แม่ครูบัณฑิต อนุกรมบุญ มีกระบวนการสืบทอดการแสดงขอแก่ลูกศิษย์ ดังนี้

หากพิจารณาตามวิธีการสืบทอดการแสดงหรือนาฏศิลป์ของไทย ที่แบ่งเป็น การสืบทอดแบบ โบราณกับแบบปัจจุบัน ซึ่งการสืบทอดการแสดงขอที่แม่ครูบัณฑิตถ่ายทอดแก่ศิษย์นั้นเป็นกระบวนการสืบทอดแบบโบราณ คือ เป็นการถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์แบบตัวต่อตัวโดยใช้วิธีการจำ ไม่มีการบันทึกเป็นอักษร ดังนั้น ครูผู้ถ่ายทอดความรู้จึงมีความสำคัญมาก องค์ความรู้ทั้งหมดจะอยู่ในตัวครู ซึ่งจะสอนศิษย์โดยเน้นการปฏิบัติ

ภาพที่ 4 แม่ครูบัวซอน และลูกศิษย์ให้บทเรียนต่างๆ ในการฝึกเพื่อให้เกิดทักษะ

ในบทบาทการเป็น “แม่ครูซอ” นั้น บัวซอน ถนอมบุญสั่งสมประสบการณ์การขับซอมายาวนาน จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “แม่ครู” ผู้มีความรู้ความสามารถ ผู้ที่สนใจและชื่นชอบการซอในลักษณะเฉพาะที่ไพเราะน่าฟังของบัวซอน จึงชักชวนกันมาขอเรียนซอกับ “แม่ครูบัวซอน” ลูกศิษย์ที่มาเรียนมีทั้งที่มาเรียนเป็นการส่วนตัว และลูกศิษย์ที่มาจากกลุ่มหน่วยงาน หรือสถานศึกษา ดังนั้นก่อนทุกคนจะเริ่มต้นเรียนซอ จึงต้องมีพิธี “ยกชั้นครูซอ” เพื่อให้แม่ครูบัวซอนรับเป็นลูกศิษย์ เนื่องจากจุดประสงค์การเรียนซอของลูกศิษย์ทั้งสองกลุ่มนี้ต่างกัน จึงจัดพิธีไหว้ครูเป็น 2 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มลูกศิษย์ที่สมัครเรียนเป็นการส่วนตัว: กลุ่มนี้มีจุดประสงค์ 2 อย่างแตกต่างกัน อย่างแรกคือ เป็นกลุ่มที่เรียนเพื่อต้องการเป็นช่างซอออาชีพ ผู้เรียนแบบนี้ต้องเตรียม “ขันครู” นำมาเองเป็นรายบุคคล และอีกกลุ่มคือมาเรียนด้วยความสนใจ ชื่นชอบซอเป็นการส่วนตัว และเพื่อฝึกตนเองให้มีความสามารถเฉพาะตน ผู้เรียนกลุ่มนี้จะทำพิธียกชั้นครูร่วมกันชั้นเดียว โดยแม่ครูบัวซอนจะนัดหมายให้ลูกศิษย์ทั้งหมดมาทำพิธียกชั้นครูในวันเวลาเดียวกันที่บ้านของแม่ครู และลูกศิษย์ก็จะตระเตรียมข้าวของต่าง ๆ มาทำพิธีด้วยกัน

3.2 กลุ่มลูกศิษย์ที่มาเรียนเป็นหมู่คณะ: ลูกศิษย์กลุ่มนี้มาจากหน่วยงานต่าง ๆ หรือสถาบันการศึกษา และเนื่องจากเป็นการศึกษาในลักษณะเพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านซอ การจัดพิธีบูชาครู หรือไหว้ครู จะทำพิธียกชั้นตั้ง 1 ชั้นพร้อมกันทั้งหมด ในหน่วยงานนั้น ๆ

นอกจากการทำพิธีให้ลูกศิษย์ที่เรียนซอนี้แล้ว ในทุกปีราวช่วงเดือนมิถุนายน (ตรงกับเดือน 9 เหนือ) จะมีการไหว้ครูซอประจำปี ซึ่ง วนิดา ริกากรณ์ (2545 : 92) ได้กล่าวว่าเป็นพิธีไหว้ครูทั้งที่มีชีวิตอยู่และครูที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นครูของครูอีกด้วย ดังนั้น เมื่อใกล้จะถึงช่วงเวลาจัดพิธีไหว้ครูซอประจำปี แม่ครูบัวซอนจะแจ้งนัดหมายวัน เวลาล่วงหน้า เพื่อให้ลูกศิษย์ทุกรุ่นได้มีโอกาสมาร่วมพิธี รวมถึงผู้สนใจซอและผู้ที่ยื่นขอศรัทธาแม่ครูบัวซอนก็สามารถมาร่วมงานได้ โดยมีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อทำพิธีเหมือนกับการไหว้ครูก่อนจะแสดงซอทั่วไป และในงานจะมีการ

จัดเตรียมตกแต่งสถานที่ จัดหิ้งผีครู ประดับประดาอย่างสวยงามคล้ายกับหิ้งพระ พร้อมทั้งตระเตรียมเครื่องเช่นสังเวดต่าง ๆ ให้เสร็จสรรพเรียบร้อย

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

จากผลการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับศิลปินพื้นบ้าน ที่ชำนาญในการขับซอพื้นเมืองล้านนา ของ แม่ครูบัวซอน ฅนอมบุญ ดังผลการวิจัยที่กล่าวไปแล้วนั้น ข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งหมด สะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของแม่ครูบัวซอน ที่แสดงออกในแง่ของบทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงซอของบัวซอน ฅนอมบุญ หากพิจารณาประเด็นนี้ตามทฤษฎีอัตลักษณ์ ก็จะปรากฏชัดเจนว่า ทั้งอัตลักษณ์ของปัจเจก ความเป็นตัวตนของแม่ครูบัวซอน และอัตลักษณ์ทางสังคม ที่เป็นวัฒนธรรมไทยวน ต่างก็หลอมรวมกันอยู่อย่างแนบแน่น ในเวลาที่แม่ครูบัวซอนแสดงบทบาทในการสืบทอดศิลปะการแสดงซอ

อัตลักษณ์ความเป็นปัจเจก ของแม่ครูบัวซอน คือ บุคลิกภาพ การแต่งตัว กิริยาท่าทาง ท่วงทีการแสดงออกและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งการฝึกฝนประสบการณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นข้อมูลที่สะท้อนมาจากบุคคลอื่น ที่ได้สัมผัส ได้พบปะสังสรรค์กับแม่ครู ก็จะรับรู้ ความเป็นตัวตนของแม่ครูบัวซอน ว่าเป็นช่างซอที่แต่งตัวสวย สุภาพ เรียบร้อยตามสมัยนิยม ยิ้มแย้มแจ่มใส น้ำเสียงไพเราะ มีจังหวะจะโคนที่พอเหมาะในการพูด ไม่ช้าไม่เร็วรัว อากัปกิริยาสุภาพอ่อนน้อม และมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และโดยพื้นนิสัยเป็นคนขยัน จึงไม่ย่อท้อต่องาน เตรียมพร้อมกับการเดินทางไปทำงาน ไม่เกี่ยงว่าใกล้ไกล นอกจากนี้ยังชอบอ่านหนังสือ ในช่วงวัยกลางคน เริ่มสนใจธรรมะ อ่านมากจนสามารถนำไปแต่งบทซอได้อย่างคนเข้าใจสาระธรรมอย่างลึกซึ้ง

ความใจดี มีเมตตา มีความใจกว้างและประวัติไม่ต่างพร้อย อีกทั้งมีความสามารถในการขับบทซอ ทั้งซอตามบท และซอปฏิภาณ ไหวพริบ ตลอดจนการใช้สำนวนภาษาในคำซอที่มีเสน่ห์ รื่นหู ผู้ฟังเกิดความประทับใจ จึงทำให้มีชื่อเสียงโด่งดัง และเป็นแม่ครูที่มีคนมาขอเป็นลูกศิษย์อยู่เรื่อยๆ คนที่มาเรียนซอกับแม่ครูบัวซอนจึงมีมาไม่ขาดสายก็ว่าได้

นอกจากอัตลักษณ์ที่เป็นปัจเจกของแม่ครูบัวซอนแล้ว อัตลักษณ์ทางสังคม ที่เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไปคือ แม่ครูบัวซอนแสดงออกถึงความเป็นชาวไทยวนในทุกด้าน ทั้งการประกอบอาชีพเป็นนักแสดงที่ขับซอเป็นอาชีพ ซึ่ง การขับซอปีแบบนี้เป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นไทยวนอย่างชัดเจน เพราะใช้ภาษาไทยวน ในคำซอ บทซอที่ใช้ขับขาน เป็นภาษาไทยวนยุคเก่า มีคำศัพท์สำนวน สุภาษิตพังเพยต่างๆ ทำให้การเปรียบเทียบต่างๆ มีความลึกซึ้ง จับใจผู้ฟัง ผู้ฟังที่เติบโตในวัฒนธรรมไทยวน จะเกิดความซาบซึ้งกับสำนวนภาษา ในบทซอที่ใช้ขับขาน

ดังนั้นความโดดเด่นของอัตลักษณ์ความเป็นคนไทยวนที่แม่ครูบัวซอนได้นำเสนอจนเป็นที่ประจักษ์ คือ การแต่งกายแบบชาวไทยวน ที่สุภาพเรียบร้อย กิริยาท่าทางสุภาพต่อผู้พบเห็น นอกจากการแต่งกาย ก็มีเรื่องราวสาระความเชื่อแบบชาวไทยวนที่สอดแทรกไว้ในบทซอ และในคำ

ซอที่เกิดขึ้นเมื่อต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณในการค้นพบซอได้ตอบ และสิ่งที่สำคัญโดดเด่นจนเป็นอัตลักษณ์ของ ช่างซอปี่มืออาชีพ นั่นคือการบูชาครู แม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ เครื่องครัดต่อจารีตการนับถือผีครูซอ และปรนนิบัติต่อครูซออย่างสม่ำเสมอ ในแง่บทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงซอประเด็นนี้แม่ครูบัวซอนก็ไม่บกพร่องต่อครู ใส่ใจการไหว้ครูของกลุ่มลูกศิษย์ และจัดพิธีอย่างมีเหตุผล เช่น กลุ่มลูกศิษย์ที่สมัครเรียนเป็นการส่วนตัวเพื่อต้องการเป็นช่างซออาชีพ ต้องเตรียม “ขันครู” นำมาเองเป็นรายบุคคล ส่วนกลุ่มที่มาเรียนด้วยความสนใจไม่ถึงกับจะประกอบอาชีพ กลุ่มนี้จะทำพิธียกขันครูร่วมกันขันเดียว ลูกศิษย์ทั้งหมดมาทำพิธียกขันครูในวันเวลาเดียวกันที่บ้านของแม่ครู จะได้ร่วมระลึกถึงครู เป็นการกล่อมเกลาคความกตัญญูเชิดชูครูซอ และเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้เรียนซอที่มาร่วมพิธีกรรม

ส่วนกลุ่มลูกศิษย์ที่เรียนเป็นหมู่คณะที่มาจากหน่วยงานต่าง ๆ หรือสถาบันการศึกษา พิธีบูชาครู หรือไหว้ครู จะทำพิธียกขันตั้ง 1 ขันพร้อมกันทั้งหมด เพื่อเป็นการประหยัด และลดภาระในการจัดหา การเรียนก็พร้อมกันเป็นกลุ่มก้อน ดังนั้นจึงใช้ขันครูร่วมกันได้ ไม่ถือว่าผิดกติกาการเคารพครู แต่หากใครในกลุ่มผู้เรียนนี้ตั้งใจจะจริงจัง มุ่งเป้าประกอบอาชีพช่างซอ ก็จะไปขอยกขันครูเป็นการส่วนตัว อย่างเป็นทางการต่อไป

นอกจากการไหว้ครูของผู้มาสมัครเป็นศิษย์ใหม่ ยังมีการจัดพิธีไหว้ครูประจำปี ซึ่งจะช่วยให้ลูกศิษย์ได้ระลึกถึงพระคุณครูซอ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ให้ และเป็นการรักษาจารีตประเพณีอันดีงามที่สืบทอดต่อกันมา ทั้งยังเป็นวันรวมศิษย์จากที่ต่าง ๆ ที่ไม่ได้พบกันมานาน ให้ได้มีโอกาสมาทำกิจกรรมร่วมกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 5 แม่ครูบัวซอน ถนอมบุญ ในพิธีไหว้ครูซอ ประจำปี

บทสรุป

บทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ฌอนอมบุญ นั้นเมื่อพิจารณาตามกรอบคิดเรื่องอัตลักษณ์ ก็จะพบว่า แม่ครูบัวซอน มีอัตลักษณ์แบบปัจเจก และอัตลักษณ์ทางสังคมที่ไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ ทำงานสืบทอดศิลปะวัฒนธรรมไทยวนทั้งบุคลิก ความคิด ความเชื่อ การแต่งกาย กิริยามารยาท การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่แสดงถึงอุปนิสัยแบบคนที่เติบโตมาในวัฒนธรรมไทยวน นอกจากนั้นแล้วยังทำหน้าที่สืบทอดศิลปะการแสดง ซึ่ง ต้องใช้การสื่อสารทางภาษา ถ่ายทอดความคิด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนบวรธรรมต่างๆ ของชาวไทยวน ที่ประพันธ์ขึ้นใช้ในการแสดง และส่งต่อให้ลูกศิษย์นำไปขับชอเผยแพร่ต่อไป จึงกล่าวได้ว่า แม่ครูบัวซอน ฌอนอมบุญเป็นผู้มีบทบาทชัดเจนมากในการเป็นผู้สืบทอดศิลปะการแสดงขอ โดยเฉพาะชอปีหรือชอเชียงใหม่ อันเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวไทยวนที่อาศัยอยู่ในแดนดินล้านนา

บทบาทการสืบทอดศิลปะการแสดงของบัวซอน ฌอนอมบุญ แบบโบราณนี้ได้สร้างลูกศิษย์ในวงการชอจำนวนมาก ทั้งที่มาเรียนเป็นรายบุคคล เรียนเป็นกลุ่ม ตลอดจนลูกศิษย์แบบครูพักลักจำผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งบรรดาลูกศิษย์ต่างมีแม่ครูเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจในการเป็นช่างชออาชีพ รวมทั้ง การเป็นผู้นิยมฟังชอ นิยมขับชอ จึงนับว่าบัวซอน ฌอนอมบุญ เป็นผู้มีบทบาทโดดเด่นในการสืบทอดศิลปะการแสดงชอโดยแท้

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

งานวิจัยนี้ ได้รวบรวมเนื้อหาสาระที่เป็นข้อมูลเฉพาะบุคคล ของศิลปินที่มีความสามารถโดดเด่น เป็นที่ยอมรับของมหาชน ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นความสามารถเฉพาะตัวหรือที่เรียกว่าพรสวรรค์ และความสามารถที่เกิดจากการฝึกฝนด้วยความตั้งใจ ชีวิตประวัติและผลงานของบุคคลที่มีชื่อเสียง ย่อมเป็นแรงบันดาลใจให้คนอื่นได้เห็นเป็นแบบอย่าง นอกจากศิลปินแห่งชาติ นางบัวซอน ฌอนอมบุญ แล้ว ควรมีการเขียนข้อมูลของศิลปินท่านอื่นหรือบุคคลที่น่าสนใจและเป็นตัวอย่างในทางสร้างสรรค์ ทำการบันทึกและวิเคราะห์เจาะลึก นำออกเผยแพร่เพื่อเป็นข้อมูลและเป็นแรงจูงใจให้คนรุ่นหลัง ใช้เป็นแนวทางในการทำประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

กนกรัตน์ สุชีสนธิ. 2551. การศึกษาชอ: เพลงพื้นบ้านล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ กรณีศึกษาแม่ครูบัวซอน ฌอนอมบุญ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กรรณิการ์ ไชยลังกา. 2546. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านดนตรีพื้นบ้าน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและลักษณะนิสัยของเยาวชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องจิวและชุมชนบ้านทุ่งหลวง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

- จิราพร ชุนศรี. 2556. การสื่อสารกับการปรับตัวเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น: ศึกษากรณีสี่อ
 ฝืนบ้านเพลงซอล้านนาในบริบทของจังหวัดเชียงราย. กรุงเทพมหานคร:
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชมรมสืบสานตำนานปี่ซอ ร่วมกับโครงการสื่อสารสี่อฝืนบ้านเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โสภะเฮียนสืบสาน.
 2548. เอกสารชุดความรู้สี่อฝืนบ้านเพื่อการพัฒนา เรื่อง ซอฝืนบ้าน ศิลปะการขับขาน
 ล้านนา . เชียงใหม่: บริษัท นพบุรีการพิมพ์.
- นารีนารถ กิตติเกษมศิลป์. 2539. ศึกษาเรื่อง “การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ผ่านสี่อฝืนบ้าน
 เพลงซอ” วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นุชนภา วุฒิ. 2546. ศึกษาเพลงฝืนบ้านจังหวัดน่าน คณะพ่อค้าผาย นุปีง. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรม
 ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พรทิพย์ เย็นบก. 2547. การใช้สื่อมวลชนเพื่อการฟื้นฟูวัฒนธรรมไทย. การประชุมทางวิชาการของ
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 42 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระจรินทร์ อินศวร. 2557. การสร้างสรรค์วรรณกรรมบทขอประวัติพระสงฆ์ในล้านนา.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พัฒนา กิติอาษา. 2546. ท้องถิ่นนิยม: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. กรุงเทพฯ:สำนักงาน
 คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- มณี พยอมยงค์. 2529. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช
- รุ่งตะวัน นุชภู. 2552. การศึกษาผลงานเพลงซอของพ่อครูศรีทวน สอนน้อย. กรุงเทพฯ
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รุจพร ประชาเดชสุวัฒน์. 2541. ภูมิปัญญาเพลงฝืนบ้าน: กรณีศึกษา เปรียบเทียบล้านนากับสิบสอง
 พันนา. รายงานการวิจัย ฉบับที่ 151 สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่
- วนิดา ริกากรณ์. 2545. การดำรงอยู่ของการละเล่นฝืนบ้านซอล้านนา. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร
 มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สมฤทธิ์ ลือชัย. 2534. ความตระหนักของช่างซอในบทบาทนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา. วิทยานิพนธ์
 ปริญญา มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สิริกร ไชยมา. 2543. ซอ: เพลงฝืนบ้านล้านนา ภูมิปัญญาชาวเหนือ. แพร่: หจก.แพร่ไทยอุตสาหกรรม
 พิมพ์. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2550. สารการเรียนรู้ท้องถิ่นศิลปะการแสดงฝืนบ้าน
 เอกสาร ประกอบหลักสูตรสาระการเรียนรู้ขับซอ . กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- อภิญา เพ็องฟูสกุล. 2543. อัตลักษณ์ Identity การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.
 คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อรพิน ลือพันธ์. 2544. การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมบทขอของบัวซอน เมืองพร้าว. เชียงใหม่.
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โสภะเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา. 2547. ทำเนียบช่างซอภาคเหนือ. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.